

Runfynd 1974

Av Elisabeth Svärdström och Helmer Gustavson

Årets runfynd är nio, fem vikingatida och fyra från medeltiden. Av de förstnämnda är två hela runstenar (Orkesta sn, Uppland, och Harstads k:a, Östergötland) och två runstensfragment (Uppland) nyfynd. En fragmentarisk runsten (Balingsta sn, Uppland) är återfynd av en tidigare känd sten (U 853) som ansetts förkommen. Av de medeltida är tre nyfynd (föremålen från Uppsala och Lödöse). Gravstensfragmentet i Visby är återfynd.

Gotland, Visby, S:t Clemens ruin

Vid rivningen av en bod, uppförd på 1800-talet mot sydväggen av långhuset i S:t Clemens, påträffades 1974 ett fragment av en gravsten, fig. 1. Boden tillhörde gårdsbebyggelsen utanför kyrkoruinen.

Materialet är kalksten, längden 71 cm, bredden 35 cm och tjockleken 16,5 cm. Fragmentet är ett kantstycke av en kistformad håll, obetydligt skråhuggen, med bevarat skriftband ovan till utefter ena långsidan och rester av reliefornamentik med liljemönster i mittfältet. I skriftbandet står 11 runliknande tecken, 8,5 cm höga.

Fragmentet är ett återfynd av en del av en i övrigt försvunnen gravsten, som vi känner från en teckning av prosten J. G. Klingwall (1786–1866) i Visby läroverks bibliotek (J. W. Hamner & H. Widéen, *Die Grabsteine der Ruinenkirchen in Wisby*, 1940, nr 429, fig. 3). En kopia av teckningen förvaras i ATA, fig. 1, utan annan kommentar än att den medföljt ett brev från gotlandsforskaren, professor Gustaf Lindström den 30 maj 1890. Brevet har inte återfunnits i ATA – i och för sig ingenting onaturligt, eftersom brevs

innehåll i övrigt och det topografiska sammanhang i vilket det arkiverats är okänt.

Om fragmentets identitet med teckningens gravsten råder ingen tvekan, även om på teckningen viss förskjutning av det ornamentala mönstret i förhållande till texten har skett. Vid en jämförelse med teckningen låter sig fragmentet lätt inpassas i stenens mellersta parti. De runliknande tecknen överensstämmer, varför man kan räkna med att teckningen är pålitlig. De runliknande tecknen i och för sig gör inte stenen till en rungravsten. Det gör däremot den andra, förlorade, långsidans text (upptill på fig. 1), som består av formriktiga runor: **tan botuiþr : lit : ki-ra :** »... Botvid lät göra». Den mellersta runan i det sista ordet bör ha varit **e**, vars punkt av läsaren (eller ristaren?) uteglömts. De runliknande tecknen är fantasirunor. De bildar inget fattbart system och ger ingen begriplig mening. Konsthistoriskt anses hällen tillhöra slutet av 1100-talet. Samma dekor finns på en annan gravsten, från S:t Hans?, Hamner & Widéen a. a. nr 436, pl. 2; texten är där tecknad med versaler och majuskler.

Gravstenens gåta är emellertid inte begränsad till fantasirunorna. När den nämnde prosten Klingwall 1823 gav ut sitt första häfte *Fornlemningar i Wisby* meddelar han (s. 7) i samband med S:t Clemens och dess byggnadstid, att han »der funnit en grafsten med runor, af hvilka följande kunde utredas: **elfa hunaraþ or ok ... biþim furi ... ial stain botuiþr lit fira**». Slutet påminner om den förut beskrivna gravstenens text – endast ett par lätt förklarliga detaljer avviker. Och antalet tecken stämmer, 45 i både teck-

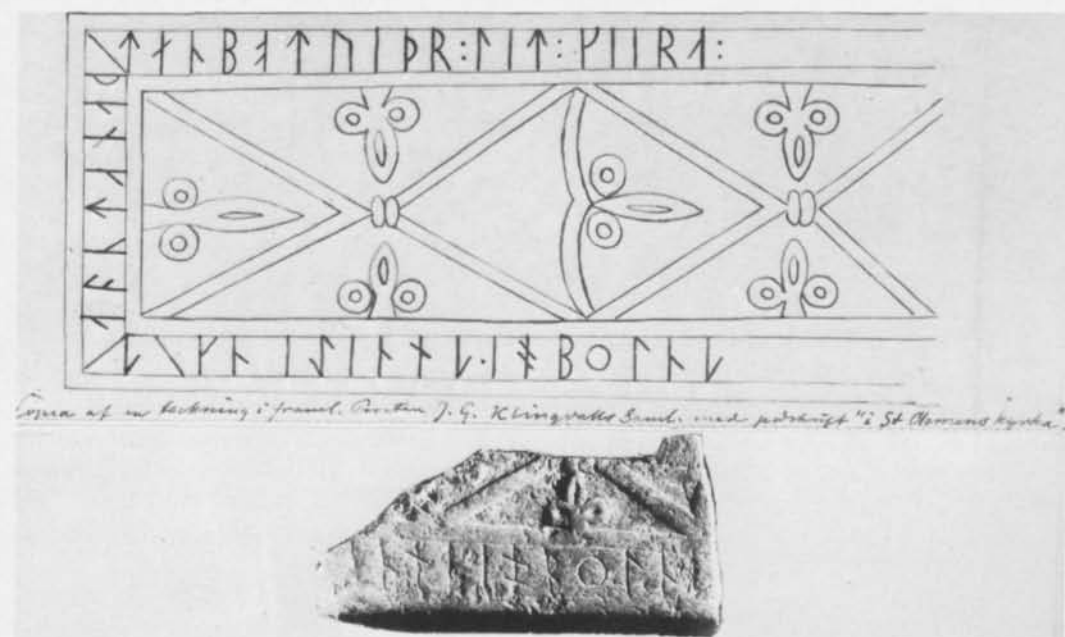

Fig. 1. Gravstensfragment från St: Clemens ruin, Visby. Foto W. Falck 1974. Överst kopia (ATA) av J. G. Klingwalls teckning. — Fragment of a tombstone from the ruin of St. Clemens, Visby. Above copy (ATA) of J. G. Klingwall's drawing.

ningen och trycket. Men varifrån han fått inledningen »elva hundra år och ...» är svårt att förstå. Klingwalls årtal blev naturligtvis attraktivt för samtidens fornforskare, och i denna tryckta version redovisas inskriften av bl. a. N. H. Sjöborg (Samlingar för Nordens fornälskare 2, 1824, s. 24 f.) och J. G. Liljegren (Runurkunder, 1833, nr 1740). Ingen av dem har emellertid haft tillgång till teckningen. Det har inte heller Carl Säve, Gutniska urkunder (1859), nr (202), s. 51, 73 f., som med ledning av Klingwalls tryckta text finner inskriften rymma alltför många språkliga anomalier »för att man skulle kunna våga lita på hennes äkthet». En riktig sammanfattning gör Gustaf Lindström, Gotlands medeltid 2 (1895), s. 120: »En runsten aftecknad af I. G. Klingvall bland hans efterlemnade papper på Läroverksbiblioteket i Visby, har endast slutet tydligt läsbart: 'stan botuipr lit giara'. Kling-

valls läsning i hans 'Fornlemningar i Visby' har ej något stöd af hans teckning. Äfven Wallin talar i sina outgifna anteckningar om en runsten, som borgmästare Clerc sett i Clemens nära altaret. Bröderna Carl och P. A. Säves antagande att någon runsten aldrig funnits der, är således vederlagd.» Och samma reflektioner återfinns i Hamner & Widéen a. a. Den livfulla hörsägen, som superintendenten Georg Wallin återger i sin Analecta Gothlandica 2 (Kungl. Bibl., mitten av 1700-talet), s. 1563 f., lyder in extenso: »Afledne Borgmästar Clerc och Rådman Smitt gingo en gong uti Sti Clementis kyrka här i Wisby, the funno bak altaret en marmor flis, uti hwilken woro ristade runor, flisen slogo the upp men funno ther under ej annat än aska. Rådman Smitt tog något af thenna aska och lade uti en strut; men han glömde honom efter sig, sende förthenskul strax efter honom, tå han ej fans.»

Vad som utöver Klingwalls teckning är hänförligt till runfyndet 1974 förblir ett mysterium, liksom hur datumtexten kommit in i sammanhanget. Ett stycke av en rungravhäll från 1100-talet med texten »... lät göra stenen efter ...» (Helmer

Fig. 2. Återfyndet av den fragmentariska runstenen U 853, från Skolhuset i Balingsta socken, Uppland. Nu i Museet för nordiska fornsaker, Uppsala. Foto N. Lagergren 1975. – The rediscovery of the fragmentary runestone U 853, from the school-house in Balingsta parish, Uppland. Now kept at the Museum of Nordic Antiquities, Uppsala.

Gustavson i *Fornvännen* 1973, s. 186) tillvaratogs visserligen 1972 i S:t Clemens, men inte heller här finns alltså någon konnexion till Klingwalls tryckta text.

E. S.

Uppland, Balingsta sn, Skolhuset

I Uppsala universitets Museum för nordiska fornsaker har ett antal runristade och enbart ornerade stenfragment påträffats. Sju fragment av röd sandsten visade sig ha inbördes passning och vara den saknade fragmentariska runstenen U 853 från Balingsta sn, Uppland. Fig. 2. Fragmenten sammanfogades och mäter i sammansatt skick 68×36×2 cm. Runornas höjd 7 cm. Ristningen är tydlig med väl bevarade mejselspår.

Inskrift:

... - friþ : lit : re ...

»... frid lät re(sa) ...»

Runorna säkra. I fragmentets västra kant finns en tydlig bistav till en **l**- eller **t**-runa bevarad.

Runföljden utgör väl inledningen i en minnesinskrift. Den som har låtit resa ste-

nen har burit ett namn på -frid. Med tanke på att förleden slutat på **l** eller **t** ligger det nära till hands att tänka sig ett kvinnonamn som *Hallfrið(r)*, *Igulfrið(r)*, *Kaetilfrið(r)* eller *Odalfrið(r)*. Dessa namn är tidigare kända i enstaka fall genom vikingatida runinskrifter, *Hallfrið(r)* med viss osäkerhet. Ur formell synpunkt är också ett mansnamn som *Botfriðr* tänkbart.

Dessutom påträffades åtta ornerade fragment och tre smärre bitar utan ristning. Fig. 3. Samtliga dessa fragment är av röd sandsten av identisk karaktär med U 853. Det kan dock svårigen avgöras om de hört till denna runsten. Andra runstensfragment av röd sandsten är för övrigt kända från Balingsta (U 851-2, 858).

Uppland, Orkesta sn, Borresta

Ett på flera sätt märkligt fynd av en runsten i Orkesta socken är resultatet av en persons idoga och aktiva fornminnesintresse. I sitt sökande efter några nu saknade runstenar i Orkesta fann mekaniker Gustav Karlsson, Märsta, en stor, nästan helt övermossad runstensliknande sten på

Fig. 3. Ornerade stenfragment från Skolhuset i Balingsta socken, Uppland. Nu i Museet för nordiska fornsaker, Uppsala. Foto N. Lagergren 1975. – Ornated stone fragments from the school-house in Balingsta parish, Uppland. Now kept at the Museum of Nordic Antiquities, Uppsala.

en åkerholme på Borresta mark, ca 900 m VNV om gården. Då han undersökte den närmare tyckte han sig se spår av några runor, varpå Runverket under rättades. Efter ett flertal undersökningar under mörkerbelysning har stora delar av inskriften och ornamentiken på den ytterligt hårt vittrade runstenen kunnat redas. Fig. 4.

Stenen består av gnejs, är 255 cm lång, 160 cm bred och 30 cm tjock. Ristningsytans omfång är 170×160 cm, runornas höjd 9–6 cm. Stenen är mycket illa medfaren, bl. a. brusten itu. Den kraftiga vittningen har inte bara drabbat inskriften, utan också många väsentliga delar av ornamentiken.

Inskrift:

... --- ... --- **hulfrīp ris** --- **st** -

iftir utar brupur s ... -

»... Igulfrid(?) reste stenen efter Utter, sin broder.»

Genom att drygt en meter av stenens vänstra kant är borta och inskriftsbandet längst ner till vänster på stenen bortvittrat saknas nu inskriftens början. För samtliga mer eller mindre fullständigt bevarade runor gäller att de endast är synliga vid släpljus. Före **7h** återstår baserna av tre lodräta stavar, vidare nedre hälften av en huvudstav, ansättningen av en lodrät stav mot nedre ramlinjen och en hel huvudstav. Ett bortslag till höger om huvudstavens övre hälft omöjliggör en entydig läsning. Av **11r** är huvudstaven och mellersta leden av bistaven bevarad. Av runan efter **16s** är en huvudstav synlig; till höger om den syns möjligen ansättningen av en högerbistav i ett **t**. Av en vänstra bistav finns inga spår. Den därpå följande runan är så utvittrad, att den ej kan bestämmas. Även **19s** är kraftigt vittrad; mellanleden preciserar den som **s**. I **20t** är vänstra bistaven bortflagrad. Till höger om **t** kan resterna av en huvudstav iakttas. Efter **36s** en kraftig flagring som tagit

Fig. 4. Runsten, Borresta, Orkesta socken, Uppland. Foto H. Gustavson 1975. - Rune stone, Borresta, Orkesta parish, Uppland.

bort en runa. Omedelbart till höger om flagringen en tydlig huvudstav. En spricka snett över den kan av ristaren ha använts som **n**-bistav.

Beklagligtvis är ristningen så illa skadad, att det inte går att göra en mer ingående jämförelse med andra runmonument. Av det som återstår av ornamentiken står det klart, att ristningen är ett verk av en runristare med en utpräglad stilvilja. Ej långt från nyfyndet finns runhällen U 337 Granby, Upplands största runristning, ett verk av runristaren Visäte. Vissa överensstämmelser i ristningarnas ornamentik förekommer. Båda ristningarna präglas dessutom av en viss likartad »kantighet» i linjeföringen. En sådan är för övrigt karakteristisk för Visäte. Ortografiskt och runografiskt finns inte sådana slående överensstämmelser. Ett försök till attri-

buering till Visäte är därför mycket osäkert. Utan att vara oförsiktig kan man däremot åtminstone räkna med någon form av påverkan mellan de två ristningarna.

Ur namnsynpunkt är nyfyndet värdefullt. Om det första av de bevarade namnen skall vara Igulfrid eller Holmfrid är ej klart på grund av skadorna i början av den bevarade delen av inskriften. Har runan varit **k** rör det sig om ett något onöjaktigt stavat namn Holmfrid, ett av de allra vanligaste kvinnonamnen i våra runinskrifter. Skall den däremot läsas **i** bör namnet vara Igulfrid, ett namn tidigare belagt med säkerhet på en runsten, U 582 Söderby-Karls kyrka.

Inskriften innehåller också ett i runinskrifterna tidigare okänt mansnamn Utter. Det är svagt belagt i nordiskt namnmaterial från medeltiden.

Inom västnordiskt område tycks det i något enstaka fall uppträda som tillnamn, i danska källor i några fall som förnamn. Från Sverige är 30–40 belägg från Stockholmstrakten antecknade i Personnamnsarkivet i Uppsala, i många av fallen gäller det en och samma person. Arkivets äldsta belägg är från 1405. Namn av typen Utter – dvs. djurnamn som personnamn, det må vara primära namn eller kortnamnsbildningar – är påfallande vanliga i runinskrifter från Orkesta socken. De namn det gäller är *Biorn* (U 334, 338), *Brusi*, eg. ett appellativ 'bock' (U 333), *Igull*, eg. 'sjöborre', 'igelkott' (U 341), *Kalf*r (U 337–8, 341–2), *Ormr* (U 345) och *Ulf*r (U 336, 343–4). Ett djurnamn kan också tänkas ingå i namnet *Vargas* (U 337; appellativet *Vargr* och adj. fisl. *hōss* 'grå'? Jfr namnet Ulvas belagt tre gånger, bl. a. ulwasæ 1296, wlfas 1346). I detta sammanhang bör också runföljden **iru** i U 335 observeras. Den kan svara mot en böjd form av ett namn *Hæra*. Formellt skulle detta kunna vara en djurnamnsbildning. En annan tolkningsmöjlighet finns dock, se därom Smålands runinskrifter s. 187. Om inskriftens första namn är Igulfrid återfinns i förleden det ovan nämnda *igull*.

Inför denna mängd och koncentration kan man fråga sig om det här rör sig om en bestämd namngivningsprincip tillämpad inom ett smärre område, ett mode inom en begränsad krets eller rent av inom en släkt.

Runstenen ligger i västra kanten av en för området typisk ändmorän, som i sin östra del är blockrik. Äldre lantmäteriakter visar, att området kring runstenen varit slätter- och betesmark. Intill runstenen finns för övrigt ett gammalt röjningsröse. Skogspartiet söder om runstenen ger ännu intryck av gammal betesmark. En undersökning då runstenen lagas och reses på fyndplatsen bör kunna fastställa om denna också är runstenens ursprungliga plats. Vissa skäl talar för att detta är fallet, trots avsaknaden av bl. a. någon gammal väg invid runstenen. Strax öster om den stöter Vaxtuna och Finnberga ägor samman med Borrestas. Äldre kartmaterial i LSA visar att dessa gränser är gamla. Det kan tänkas att runstenen rests för att markera att tre gamla enheter här gränsar till varandra.

Enligt gårdens ägare och hans far har inte runstenen forslats till fyndplatsen vid några rensningar av åkrarna under 1900-talet. Frågan är väl också om man inte vid en röjning hade satt av eller sprängt en så pass mäktig sten i stället för att släpa den åt sidan hel.

Den ytterst kraftiga vittringen och flagringen av ristningsytan visar att runstenen mycket tidigt måste ha fallit omkull med ristningssidan uppåt. Orsaken har väl varit runstenens underdimensionerade rot. Marken under runstenen är mycket ojämn, vilket kan vara orsaken till brottet över runstenens mitt. Säkerligen har runstenen slagit i backen långt innan fornsforskarna började sina runinventeringar. Då torde runstenen och eventuella traditioner om den för länge sedan ha varit bortglömda.

Uppsala, kv. Rådhuset nr 8

Från Upplandsmuseet har Runverket registrerat ett runristat revben (UM inv.nr

Fig. 5. Revben med runinskrift från kv. Rådhuset i Uppsala, UM inv.nr 8988:130. Foto N. Lagergren 1975. – Rib with a runic inscription from the block Rådhuset, Uppsala.

8988:130). Det påträffades i kvarteret Rådhuset nr 8 vid utgrävningar 1963. Enligt fynduppgifterna påträffades det i nivå med pålskallarna till ett rivet 1600-talshus i ett schakt invid tomtens nordöstra del i ett omrört lager. Enligt osteologen E. Iregren är det ett stycke av ett revben taget ganska långt fram mot bröstbenet på en häst eller ett nötkreatur. Genom att revbensets ena sida brutits av är läsningen av två runor spolerad. Tänkbart är att ytterligare runor gått förlorade genom skadan. I sitt nuvarande skick är revbensstycket 99 mm långt, 25 mm brett och 3,5 mm tjockt. Fig. 5.

Den plana ristningsytan är naturlig. Ovanför mitten har dock ett 25×10 mm stort parti tillformats sekundärt; huruvida det är en korrekturåtgärd går inte att avgöra. Runornas höjd 13–15 mm. De är av medeltida karaktär; **t**-runan har dock dubbelsidiga bistavar. Av skriftbilden får man det intrycket att det rör sig om impulsiva skrivövningar utan sammanhang. Möjligen har runorna ristats vid olika tillfällen. Helt klar är runföljden **þora**. Den bör svara mot kvinnonamnet Tora, en kortnamnsbildning till kvinnonamn sammansatta med Tor-, t.ex. Torgård. Det är inte ovanligt i våra vikingatida runinskrifter, och trots sin hedniska karaktär är det belagt ett femtontal gånger i medeltida svenskt namnmaterial.

En runföljd -- **atik fita** har ristats vand upp och ned och i motsatt riktning mot **þora**. Av de två första runorna återstår ett smärre stycke av en lodrät stav och övre hälften av en huvudstav. Den senare

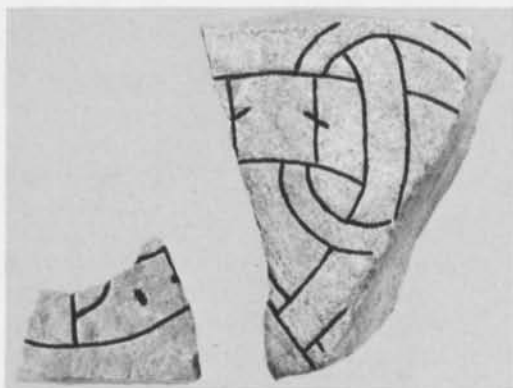
runan har sannolikt varit **i**. Om den tredje runan varit **a** är ej helt säkert, här kan ha stått **o**. Runföljden ger inte någon mening. Möjligen svarar **fita** mot ett av våra vanliga »runda» ord. Kanske det då skall kopplas samman med namnet Tora. Runinskrifter med liknande ordinnehåll är kända från det medeltida Bergen. Ofta har de ristats i nedsättande syfte; se härom A. Liestøl, En uartig historisk runeinnskrift, Kuml 1970, s. 91–97.

Uppland

Från samlingarna i Uppsala universitets Museum för nordiska fornsaker registrerades 1974 ett runstensfragment med okänd proveniens, upptaget i inventariet under nr 6031. Fig. 6. Fragmentet är av röd finkornig sandsten. Mått 16×13 cm; tjocklek 6 cm.

Tydligt bevarad är en bit av en drygt 5 cm bred runslinga med två skadade runor. Av den första återstår de nedre två tredjedelarna av en huvudstav jämte något mer än hälften av en **k**-bistav eller av en nedre bistav i en **f**-runa. Den andra runan är en punktörnerad kortkvistruna **s**, eller möjligen det första ledet i en normalruna **s**. Mellan de två runorna ett skiljetecken i form av en punkt.

Fig. 6. Runstensfragment med okänd proveniens, Uppland. Nu i Museet för nordiska fornsaker, Uppsala. Foto N. Lagergren 1975. – Rune stone fragments of unknown provenience, Uppland. Now kept at the Museum of Nordic Antiquities, Uppsala.

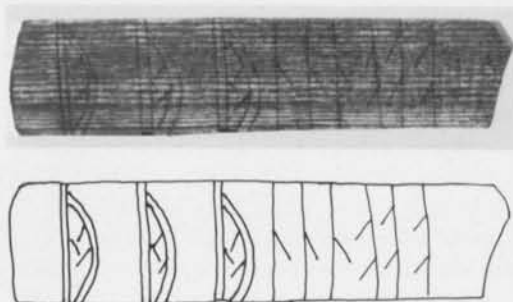

Fig. 7. Trästicka med runor från Passagården 1:33 i Lödöse, S:t Peders socken, Västergötland, SHM inv.nr 27 600: 74: DC 5367. Foto N. Lagergren 1974, teckning förf. – Wooden stick with runes from Passagården 1:33 at Lödöse, St. Peder parish, Västergötland. Drawing by the author.

Ytterligare ett runristat fragment i museet, 31×23 cm stort och 17 cm tjockt, har 1974 registrerats av Runverket. Det består av grå finkornig granit med spräcklig ristningsyta. På denna syns ett runband med två 7 cm höga runor **an** jämte rester av ornamentik. Fig. 6. Linjerna är smala och omsorgsfullt huggna. Av runan **a** är större delen av vänstra bistaven borta i ett brott. Fragmentet har ingått i friherre E. Cederströms fornsamling på Krusenberget i Alsike, nu donerad till museet under inv.nr EC 162.

I den förteckning över fornföremålen i samlingen som R. J. Lindahl gjorde upp 1877 är fragmentet inte omnämnt. Enligt museikatalogen kommer fragmentet från Tagsta i Alsike sn. Ytterligare uppgifter saknas. Det hör inte samman med runstenen U 480 Tagsta ej heller med någon annan känd runsten i Alsike sn.

H. G.

Västergötland, S:t Peders sn, Lödöse,
Passagården 1:33

I september 1974 påträffades i samband med arkeologisk undersökning, föranledd av en dräneringsledning, en liten trästicka med runinskrift (SHM inv.nr 27 600: 74: DC 5367). Fig. 7. Föremålet tillvaratogs

inom rester av en byggnad i ett fyndskikt från 1100-talets mitt eller förra hälft med företrädesvis lämningar efter skotillverkning (enligt meddelande av Rune Ekre).

Stickan, 8,4 cm lång, 1,9 bred och 0,4 tjock, är i sin helhet täljd. Den har sin ursprungliga form bevarad med planskurna bredsidor, smalsidor och avskurna ändar; ingen finish har beståtts.

Sammanlagt nio välformade runor är inskurna på den ena bredsidan, i övrigt finns ingen ristning, varken text eller dekor:

þþþnnnoo

Runornas utseende framgår av teckningen fig. 7. De tre **þ**-runorna förefaller betraktaren ristade med dubbla linjer. Men till de inre linjerna har ristaren anslutit **n**- och **o**-bistavar, de förstnämnda till huvudstaven, de sistnämnda till bistaven. Man kan alltså, om man så vill, i de tre **þ**-runorna (i så fall med enkelristade linjer) se inskrivna binderunor **þno**, dvs. samma runor som i trefald utgör texten.

Inskriftens ovanliga utseende leder tanken till magi. Tilltron till förekomsten av runmagi är visserligen kontroversiell bland forskarna. Magi har alltför ofta frestat som förklaring till svåranalyserade eller obegripliga texter. Anders Bæksteds vetenskapligt nyktra syn på problemen, ådagalagd i arbetet Målruner og troldruner (Nationalmuseets skrifter, Arkæol.-Hist. Række IV, Khvn 1952) markerade en vändning i mera återhållsam riktning. Till sådana inskrifter, som dock alltjämt med fog karakteriseras som magiska, hör just de språkligt meningslösa med en upprepning av sådana runor, vilkas namn innehållsmässigt kan stå för övernaturliga begrepp.

I Lödöseinskriften möter vi de tre runorna isl. **þurs** 'jätte, troll', **naud** 'nöd, trångmål', **óss** 'as, gud'. Uppreppningen, trefalden, är som i andra magiska sammanhang ägnad att förstärka verkan. Inskrivningen av hela runföljden **þno** i var

och en av **p**-runorna torde ha haft samma syfte. 3-talet är påfallande (även multipln 9). Talmagi är liksom runmagi forskningsmässigt ganska negativt värdeladdade ord. Men utan att förfalla till förhastade slutsatser kan man hänvisa till litterära belägg för bådadera. I den isländska diktningen förekommer uttryck som »*purs rist ek*» (Skírnismál 36), »*merkja á nagli Nauðr*» (Sigrdrífumál 7). Ett par rader på runamuletten från Sigtuna (SHM inv.nr 19092; mitten av 1000-talet) lyder (A. Nordén, Bidrag till svensk runforskning, i Vitterhetsakademiens Handl. 55, 1943, s. 171, och i samma arbete anförd litteratur): **af þir þriar þran ulf × / af þir niu nöþir ulfr** »Hav dig tre trånader, ulv! Hav dig nio nöder, ulv!«. Ett stycke av den betydligt osäkrare runföljden på Sigtunablecket II (Sigtuna fornhem inv.nr 1305:2; 1000-talet) har lästs och tolkats av Nordén (a. a. s. 164): **ek sig þ þrio, nauþr niu** »jag säger tre þ[urs], nio nauðr«. Tre **n**-runor i följd ingår i Lindholmen-amulettens trollformel **aaaaaaaaarrrnnn-bmuttt : alu** (Danmarks Runeindskrifter 261; 500-talet), och här är trefalden närvarande också på ett annat sätt, alla stavar, såväl huvudstavar som bistavar, är ristade med tredubbla linjer. På benamulettens andra sida meddelar ristaren på begripligt språk, i klartext: »Jag, herulen, kallas den trollkunnige«. Om tre nöder – fångenskap, hungersnöd och brand – talas i en gammal frisisk lagtext enligt Magnus Olsen, som ägnat stor uppmärksamhet åt magin i Sigtuna-amulettens inskrift (Sigtuna-amulett, nogen tolkningsbidrag, i Det norske Vid.-Ak. i Oslo Avhandl., Hist.-Filos. Klasse 1940:3). Ämnet är nästan outtömligt och svårutrett, det får räcka med dessa antydningar.

Om runstickan från skomakarmiljön i Lödöse har syftat till skydd mot onda makter eller till förgörelse, undandrar sig tyvärr vår kunskap, vi känner för litet om dåtidsmänniskornas föreställningsvärld. Det enkla utförandet gör, att det senare alternativet ligger närmast för tanken.

Fig. 8. Benstycke med runor från Spetalen 1:7 i Lödöse, S:t Peders socken, Västergötland, SHM inv.nr 27.600:74: NE 3030. Foto N. Lagergren 1975. – Piece of bone with runes from Spetalen 1:7 at Lödöse, St. Peder parish, Västergötland.

Västergötland, S:t Peders sn, Lödöse, Spetalen 1:7

Även om runfyndet från Passagården språkligt inte ger någon mening, är inskriften otvivelaktigt meningsfull. Om ett annat runfynd, SHM inv.nr 27600:74: NE 3030, anträffat vid utgrävning för parkeringsplats till nya kyrkogården, vågar man inte ens uttala sig så allmänt.

Föremålet är ett stycke av ett revben (nötkreatur), rakt avhugget i ena ändan, brutet i den andra, längd 10,5 cm, bredd 2,3 cm. Fig. 8. Fyndet gjordes i ett avfallslager från 1200-talets början eller något tidigare (Rune Ekre). På benets konvexa sida finns några slarvigt ristade runor, närmast svarande mot **--uona : r....**. Det finns ingen tvekan om att de slappt formade tecknen är runor, även om de inte är entydiga. Samhörigheten mellan huvudstavar och bistavar är nämligen i flera fall flytande och diskutabel. Med undantag av **r**-runan är intet tecken säkert identifierbart. Inte ens ordskillnadstecknet är säkert.

Med sådana förutsättningar skulle varje tolkningsförsök bli en ren gissning. Kanske har upphovsmannen velat ge intryck av att vara skrivkunnig men bara delvis behärskat den konsten.

E. S.

Östergötland, Väderstads sn, Harstads ödekyrkogård

Förr låg kyrkorna på Östgötaslätten tätare än vad de gör idag. I början av

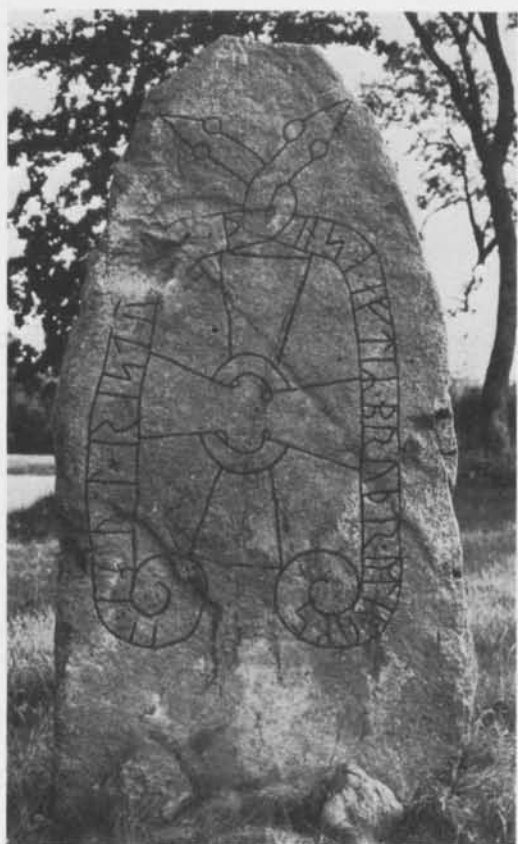

Fig. 9. Runsten på Harstads ödekyrkogård, Väderstads socken, Östergötland. Foto H. Gustavson 1975. – Rune stone in the churchyard of the abandoned church at Harstad, Väderstad parish, Östergötland.

1800-talet beslöt församlingarna i Väderstad och Harstad att riva sina gamla kyrkor och efter hårda tvister enade de sig om att tillsammans bygga en ny i Väderstad. Harstads kyrka raserades 1826. Därigenom gick en av Östergötlands märkligare medeltidskyrkor till spillo. Kyrkan var ursprungligen en liten romansk kyrka, troligen med absid. Under inflytande från Alvastra byggdes den under 1200-talet om till en treskeppig kyrka. Möjligen har den utsatts för ytterligare ombyggnader (Å. Nisbeth).

Vid uppförandet av den nya kyrkan 1827 togs stenmaterialet på Harstads öde-

kyrkogård till vara. En del blev dock kvar, däribland en större, ganska flat häll som antikvarie Anders Lindahl i Linköping lät undersöka i augusti 1974. Han misstänkte nämligen att den var en runsten med ristningen liggande mot marken. Hans misstanke besannades. Runstenen står nu rest på ödekyrkogården 25 m ONO om runstenen Ög 94. Fig. 9. Den ett och ett halvt ton tunga stenen låg 5 m S om det sydvästra hörnet av resterna av grunden till den forna kyrkan. Partier av hårt islaget kalkbruk, bl. a. på ristningsytan, visar att stenen varit infogad i kyrkans murverk med ristningen dold. Det är för övrigt möjligt, att ytterligare en runsten, den nu försvunna Ög 95, använts på samma sätt.

Materialet i den nyfunna runstenen är kvartsfattig röd granit, mycket grovkornig och hård. Dess höjd 205 cm, bredd 120 cm och tjocklek 45 cm. Runorna mäter 8–13 cm.

Med tanke på att runstenen legat skyddad i en mur är det anmärkningsvärt, att ristningsytan är så nedgången, att läsningen av vissa partier försvåras. På grund av materialets grova karaktär kan även en begränsad vittringsprocess ha fått grova korn att lossna från ristningsytan och minskat skillnaden mellan denna och de ristade linjerna. Det är dessutom möjligt att det hårda och svärbearbetade stenmaterialet varit nog så motspänstigt för ristaren. Eftersom ristningen har legat skyddad av marken alltsedan rivningen, får man räkna med att vittringen uppkommit innan stenen användes som byggmaterial. Till följd av vittringen är inskriftens början borta och läsningen av dess slut något osäker.

Inskrift:

... -- · iarl × ristu ... n · þinsa ·
5   10   15
aftia · bruþr · utruks
20   25   30

»... Jarl reste denna (sten) efter Otryggs broder (el. bröder).»

Före det mycket grunda 3 i syns ett

Fig. 10. Runstenen Ög 94 på Harstads ödekyrkogård, Östergötland. Foto H. Gustavson 1975. – Rune stone Ög 94 in the churchyard of the abandoned church at Harstad, Östergötland.

punktformat skiljetecken. Framför det rester av två runor. Av den första återstår övre hälften av en huvudstav, av den andra dessutom ett stycke av en **k**-bistav eller av övre bistaven i en **f**-runa. Därefter är den bevarade delen av inskriften mycket grund men säker; dock med en viss tvekan i fråga om läsningen av de fyra sista runorna. I stenens övre vänstra sida finns ett 20 cm brett bortslag, där 4–5 runor gått förlorade. Här har ordet »sten» stått ristat. I bortslagetets övre kant är den högra bistaven i en **n**-runa bevarad. 30 **r** något omtvistligt, eftersom ett stycke av bistavens mitt är borta. Runan bedöms som ett otympligt ristat **r**. Inte heller 31 **u** är fullt klar; möjligen skall

den läsas som en vändruna. Inskriften har skiljetecken i form av enkla punkter, efter **iarl** dock i form av ett litet kryss.

Framför **iarl** har funnits utrymme för 7–8 runor. Där har stått ett namn, sannolikt samordnat med Jarl genom bindeordet 'och'. Detta ord kan motsvaras av de två ofullständigt bevarade runorna i inskriftens början. Det förlorade namnet har då varit ganska kort. Runföljden **bruþr** tolkas i vissa sammanhang som 'broder' (man räknar då med en något onöjaktig stavning), i andra som 'bröder'. I det följande översätts det med 'broder'. Resonemanget låter sig också föras utifrån översättningen 'bröder'.

Runinskriften visar att två personer, den ene med namnet Jarl har sörjt för ett minnesmärke efter en man, som omtalas som »Otryggs broder». Namnet Jarl är identiskt med substantivet jarl, 'fri, förnäm man; hövding'. Dess sociala status framgår av att namnet står som symbol för härskaren, hövdingen i *Rígsþula*, den isländska dikten om »samhällsklassernas» uppkomst. Inga uppgifter om släktrationen mellan Jarl och den döde ges. Denne omtalas inte med sitt eget namn utan benämns »Otryggs broder». Detta får sin naturligaste förklaring, om man räknar med att inskriften skall suppleras med hjälp av en annan runinskrift där den döde namngivits. Man har ansett det onödigt att upprepa namnet och i stället önskat framhålla att den döde var broder till Otrygg. Denne kan ha varit en ansedd man, ärofullt att vara broder till. Exempel på sådana »ofullständiga» inskrifter finns. I *Fornvännen* 1972 s. 170 ff. redogör S. B. F. Jansson för det senaste fyndet, en runsten från Lilla Vilunda i Upplands Väsby med inskriften »Gudlög reste efter sin man.»

Namnet Otrygg är belagt i ett tiotal runinskrifter, de flesta uppländska. Det är inte tidigare känt från någon östgötsk runinskrift. Dock är det möjligt, att det också uppträder på den andra runstenen på Harstads ödekyrkogård. Enligt Brate lyder dess inskrift: »Asgöta och Gudmund

de reste detta minnesmärke efter Oddlög (?), som bodde i Haddestad. Han var en bonde god, dog uti Grekland (?).» Fig. 10. Till grund för namnet Oddlög ligger en av Brate läst runföljd **utluk** längst ner till vänster på stenen. Ög 94 består av ett material som är identiskt med eller mycket snarlikt det i nyfyndet, och vittringen har haft samma negativa effekt på den. Läsningen av runföljden är därför oviss, framför allt gäller det runan **l**. Det återspeglas också i tidigare uppteckningar. J. Hadorph och J. Leitz har **uliu**, likaså L. C. Wiede, medan E. Ihrfors översätter det till latin med Ullero, C. F. Nordenskiöld läser **sikiri**, medan P. A. Säve konstaterar att runstenen är svårläst och avstår från att avbilda runföljden. A. Nordén läser **ulauk**; likaså H. Gustavson, som i sitt fältprotokoll överväger om inte **a**-bistaven är en naturlig fördjupning. Enligt Brate syns **l** »egentligen som **p**, men kan ju också läsas **l**». Det är möjligt att Brate kommit närmast den rätta läsningen. Om en bistav tillfogas snett nedåt höger till det som ser ut som ett **p**, kan runföljden läsas **utruk**, dvs. Otrygg. Men det går alltså inte att ge en bestämd, säker läsning. Ur namnsynpunkt är **utruk** tilltalande, medan Oddlög för övrigt ej är belagt i runinskrifter.

Man kan då tänka sig att den nyfunna runstenen och Ög 94 hör samman utan att den senare för den skull bär den saknade inskriften. Inte heller här ger inskriften någon direkt uppgift om even-

tuella släktförhållanden. Läsordningen talar dock för att Åsgöta (felristning för Åskatla?) har varit hustrun och Gudmund en son. Att denne alternativt skulle kunna ha varit en broder till den döde kan inte uteslutas. Det står klart att den bortgångne varit en betydande man. Han bodde i Haddestad och var en god bonde. Möjligen dog han ute i Grekland. En god bonde, det var beteckningen på en ansedd medlem i samhället, en jordägande fri man; uttrycket är senast och klargörande behandlat av K. Düwel i *Wort und Begriff Bauer* (Göttingen 1975) s. 185 ff.

Ortnamnet Haddestad ger anledning till att beakta ännu en runsten. På Haddestads ägor 3 km V om ödekyrkogården står nämligen runstenen Ög 93. Den är av rödaktig granit och av likartad karaktär som de ovan nämnda och bär inskriften »Tjudred reste denna sten efter Björn, sin man, som blev dödad.»

I en lek med tanken, att Björn är identisk med Otryggs bror, skulle de två inskrifterna passa ganska väl ihop. Björn skulle då kunna ha haft två söner, den ene med namnet Jarl, som låtit rista den nyfunna runstenen. Den kan ha stått rest på Haddestads ägor för att senare komma till användning i kyrkobyggnaden. De fakta som runstenens inskrift och ornamentik ger är alltför få och vaga för att ge en säker kunskap. Resonemanget får av naturliga skäl bli hypotetiskt.

H. G.

Rune Finds in 1974

In 1974, 9 rune finds were registered, 5 of them from the Viking Age, 4 medieval. Of the Viking Age finds, 2 rune stones and 2 rune stone fragments are new discoveries, while one fragmentary rune stone is a rediscovery (U 853). Three of the medieval finds are new discoveries, one is a rediscovery.

A Viking Age rune stone from Borresta, Orkesta parish, Uppland (fig. 4), bears a damaged inscription, "... Igulfrid (?) raised the stone in memory of Utter, his brother", while the inscription on a rune stone in the churchyard of the abandoned church at Harstad, Väderstad parish, Östergötland (fig. 9), also incomplete, runs,

"... Jarl raised this /stone/ after Otrygg's brother (or brothers)". Of the inscriptions on the rune stone fragments only one, that from the Balingsta school-house in Uppland (fig. 2), is long enough to make any sense. It is the fragment of a rune stone raised by a woman.

Of the medieval finds, one fragment from St. Clemens, Visby, is a rediscovery of a lost piece of a rune grave slab from

the end of the 12th century (fig. 1). Two inscriptions from Lödöse in Västergötland have been registered, neither of them making any sense. One of them is considered to be of a magic character, (fig. 7). From the block Rådhuset, Uppsala, has been registered a rib with a fragmentary inscription (fig. 5). The inscription contains the female name Tora.